

PRESENTACIÓ DEL MONOGRÀFIC

FAMILIAS MONOPARENTALES, GÉNERO Y CAMBIO SOCIAL

ELISABET ALMEDA SAMARANCH
UNIVERSITAT DE BARCELONA

SANDRA OBIOL FRANCÉS
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Les famílies monoparentals com a objecte d'estudi no són quelcom nou. Ja trobem indicis en el seu interès en la recerca a la dècada dels 70 del segle passat, sobretot per part d'acadèmiques estudioses dels models familiars, moltes d'elles amb clars posicionaments de gènere i feministes. També aquest monogràfic parteix d'aquests enfocaments per entendre a fons les realitats d'aquestes famílies encapçalades majoritàriament per dones. Tenir una perspectiva no androcèntrica que dóna la veu a les pròpies dones, que des de la seva experiència poden explicar el seu viscut monomarental. Analitzar les diverses situacions, desigualtats i discriminacions en relació a altres famílies, especialment per haver desafiat a la família tradicional, biparental, heterosexual, i sexista de rols i distribucions de cures dins de la llar.

Durant tots aquests més de quaranta anys —que es reduirien a uns vint anys en el cas de l'Estat espanyol—, les famílies monoparentals han estat estudiades profusament i des de totes les vessants, assolint valuoses contribucions al coneixement de com són i com viuen aquestes famílies; quina relació tenen amb l'entorn, amb la comunitat, amb el teixit associatiu, amb el mercat, amb el treball, amb les polítiques públiques, amb altres famílies, amb les seves famílies d'origen o amb elles mateixes. No obstant això, aquesta línia d'anàlisi no ha aconseguit consolidar-se del tot en el *mainstream* de les Ciències Socials. Segurament, perquè és un tema fronterer que encara incomoda i conflictua amb certs canons preestablerts de la sociologia de la família, dels valors i prejudicis familiars que persisteixen en la cultura d'una classe dominant que s'entesta a la biparentalitat com a model ideal i de referència.

Estudiar aquestes famílies trasllueix una preocupació acadèmica, però també política, per les condicions vitals de les dones i dels menors que viuen amb elles, i al capdavall pel pes del gènere en l'estructura social. També per la capacitat que tenen de representar la transformació que les concepcions i les pràctiques al si de la família, s'està donant a la societat en les darreres dècades. De fet, podem entendre que l'extensió —en nombre però també social— de la monoparentalitat és un símptoma de transformacions i canvis socials, no pel fet de què siga nou fer-se càrrec, principalment, d'un menor sinó per les maneres d'accés a aquesta situació i els efectes que hi té materialment i simbòlicament en la nostra societat. Una societat pensada i organitzada per la presència, sovint fictícia en la quotidianitat, de dos progenitors fixes en la llar. És difícil negar la gran diversitat de formes d'accedir i viure la monoparentalitat que vénen a erosionar l'hegemonia de la família tradicional. No obstant aquesta heterogeneïtat —àmpliament demostrada per les recerques realitzades per nombroses autores i autors— hi ha un element que persisteix: la seua major vulnerabilitat en molts i molts casos. I al capdavall d'aquesta vulnerabilitat sempre hi trobem el gènere, la seua concepció en termes patriarcals, com a variable explicativa.

Els límits que dibuixa el patriarcat tant en l'accés i permanència al mercat de treball com en la configuració de l'Estat de benestar –principals fonts de recursos per a la supervivència a la nostra societat– són nítidament visibles quan hi contraposem les famílies monoparentals, en especial aquelles –la majoria– encapçalades per dones. La relació entre esfera privada i pública, treballs de cura i treball remunerat i responsabilització de dones i homes s'encarna en les condicions de vida de les persones que hi viuen en una família monoparental. Per tant malgrat els canvis, malgrat representar la transformació en les relacions familiars, la monoparentalitat ens posa en evidència cruament la persistència de les desigualtats, sobretot les desigualtats de gènere, en aquest cas, al sí de les famílies. Que és, de fet, on comencem moltes d'aquestes desigualtats.

Els treballs que incloem en aquest monogràfic ens ho posen de manifest, novament. En primer lloc, l'article de Dino Di Nella analitza críticament i procurant evitar postures androcèntriques i adultocèntriques el concepte de responsabilitat parental i com l'accepció que es trie condiciona clarament no només la visibilització de les famílies monoparentals, sinó les seues condicions de vida al construir-se sobre aquests conceptes, els criteris d'exclusió com a objectes de protecció social. Seguidament, l'estudi de Manuela Avilés visibilitza la presència molt minoritària encara, però creixent, de la monoparentalitat masculina a la societat espanyola, i les conseqüències que està comportant socialment. Monoparentalitats masculines com a subjectes i objectes de la societat postmoderna, fruit dels canvis socials i de la propagació de nous valors postmaterialistes com l'individualisme, l'autorealització o l'interès per la qualitat de vida.

El tercer article signat per Elisabet Almeda, Nuria Vergés, Sandra Obiol i Almudena Moreno se'ns posa de manifest la feblesa del sistema de protecció social a les famílies en general, però en major mesura a les famílies monoparentals. L'anàlisi d'una'enquesta dissenyada expressament per copsar les especificitats de la monoparentalitat i la diversitat familiar –la EMODIF– evidencia la quasi nul·la relació de les famílies monoparentals amb les prestacions econòmiques i els permisos parentals a casa nostra. Demuestra l'actual desprotecció social d'aquestes famílies que no són ateses per l'Estat, en les seves particularitats o diverses necessitats; i tot en un context de benestar familiarista que no desenvolupa fermament una política d'atenció a la diversitat familiar. Seguint amb altres anàlisis de les famílies monoparentals, en aquest cas també de la EMODIF, el següent article d'Elisabet Almeda, Clara Camps, Dino Di Nella i Rosa Ortiz, se centra en les possibilitats que tenen les famílies monoparentals per a poder gestionar els seus temps, en funció de la classe social, i en el recolzament amb les xarxes comunitàries que tenen moltes d'elles alhora d'establir les seves estratègies de supervivència.

Sandra Obiol, Rafael Castelló i Immaculada Verdeguer ens exposen en el cinquè treball, i a partir d'una anàlisi logística, que aquelles variables que fan emergir una relació més precària amb el mercat de treball són el gènere, sobretot, i en segon terme, la situació de convivència, en aquest cas, la monoparentalitat amb fills o filles menors de sis anys a càrrec. La següent proposta de Díaz ens transporta a la realitat de Colòmbia. Les especificitats d'aquesta país, el seu trajecte històric –on el colonialisme hi juga un paper fonamental– ens mostra com és de diversa la monoparentalitat i com s'han de tindre en consideració visions fora del nostre marc geogràfic d'habitual referència per la capacitat d'enriquiment de la mira analítica que hi proporciona. L'article és interessant per, almenys, dues qüestions. En primer lloc perquè evidencia la persistent vulnerabilitat socioeconòmica de les dones –i els seus fills– que hi viuen a un nucli monoparental. En segon lloc perquè posa de manifest la capacitat d'empoderament que té la monoparentalitat per a les dones. Finalment, el treball de Dubravka Mindek y Karla Jazmín Peña Ríos ens situa en la realitat indígena i rural mexicana per a vindre a incidir en el pes del patriarcat en la quotidianitat de les dones que formen part de les seues recerques. I així s'aprecia com són les dones les principals –úniques– responsables de la cura i de la provisió econòmica del nucli en el cas de donar-se una ruptura d'unió sostingudes per les seues xarxes familiars on hi juguen un paper fonamental els fills majors del nucli. Aquesta situació, agreujada per les precàries condicions de vida de la zona en la que

centren la seua mirada, comporta que les dones que analitzen cerquen la manera de retornar a una família de tall tradicional.

En definitiva, els articles inclosos en aquest monogràfic ens proporcionen més indicis del que apuntàvem a l'inici d'aquesta presentació: la capacitat de transformació que hi té la monoparentalitat, i la diversitat existent al seu sí. Però alhora la persistència del patriarcat i els seus efectes sobre aquelles persones –dones– que gosen traspasar les línies que hi marca. El monogràfic que coordinem a la revista *Arxius de Ciències Socials* posa de manifest aquesta doble dimensió de canvis i persistències que mostra la monoparentalitat. Iceberg de trencaments de models familiars tradicionals i biparentals. Emergent dels canvis familiars que més han desafiat als règims de benestar i un model econòmic que no se sosté en la cura de la vida humana. Reptant el patriarcat, la monoparentalitat esdevé catapulta de noves formes d'entendre la maternitat, la criaça i la convivència.